

**Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації**

**Комунальний заклад «Харківський спеціальний
навчально-виховний комплекс ім. В. Г. Короленка»
Харківської обласної ради**

**Театралізована діяльність
як засіб впливу на всебічний розвиток
особистості незрячої дитини старшого
дошкільного віку**

Харків - 2015

**Рекомендовано методичною радою комунального закладу
«Харківський спеціальний навчально-виховний комплекс
ім. В.Г. Короленка» Харківської обласної ради
Протокол № 2 від 05.01.2015 р.**

Рецензент: Орлов А.В., кандидат педагогічних наук з корекційної педагогіки;

Лимар В.А., заступник директора з виховної роботи НВК.

Автор-укладач:

Перегудова Олена Сергіївна, учитель музики І категорії

Бубирь Ольга Олександрівна, Вихователь вищої категорії.

Театралізована діяльність як засіб впливу на всебічний розвиток особистості незрячої дитини старшого дошкільного віку – Харків, 2015. – 24с.

В збірнику показано, що сліпа дитина має всі можливості для високого рівня психофізичного розвитку та повноцінного пізнання навколишнього світу з опорою на збережені аналізатори. В умовах спеціального навчання формуються адекватні прийоми і способи використання слухового, шкірного, нюхового, вібраційного та інших аналізаторів, що представляють, сенсорну основу розвитку психічних процесів. Саме на цій основі розвиваються вищі форми пізнавальної діяльності, які є провідними в компенсаторній перебудові сприйняття.

Висновки експертизи

1. Реєстраційний номер _____
2. Напрямок «Дошкільна освіта»
3. Розділ _____

Експерти

П.І.Б.	Дата	Загальний бал	Підпис
Середній бал			

Голова комісії _____
П.І.Б. *підпис*

Дата _____

Вступ

Порушення зору в дошкільному віці різноманітні за клінічними формами, етіології, патогенезу, ступеня вираженості дефекту і структурі порушених функцій. Беручи за основу ступінь порушення функції зорового аналізатора, дітей зі стійкими дефектами зору ділять на сліпих і слабозорих.

Сліпі - діти з повною відсутністю зорових відчуттів або збереженим світловідчуттям, або залишковим зором до 0,04 на оці, що краще бачить, з корекцією окулярами.

Слабозорі - діти з порушенням зору, такі, що мають гостроту зору від 0,05 до 0,2 на оці, що краще бачить, з корекцією звичайними окулярами. Слабозорими вважають також дітей з більш високою гостротою зору, але що мають інші порушення зорових функцій (звуження меж поля зору, знижена точність, сповільненість огляду).

Однією з поширених форм дитячої очної патології в дошкільному віці є амбліопія і косоокість. Амбліопія - зниження зору, обумовлене функціональними розладами зорового аналізатора, що виражається в зниженні гостроти центрального зору. Косоокість - відхилення зорової лінії одного з очей від спільної точки фіксації. При косоокості утруднена здатність бачити двома очима, тобто: порушено бінокулярний зір.

Сліпота та слабкозорість є категорією психофізичних порушень, що виявляються в обмеженні зорового сприйняття або його відсутності, що впливає на весь процес формування і розвитку особистості дитини. У дітей з порушеннями зору виникають специфічні особливості діяльності, спілкування та психофізичного розвитку. Вони проявляються у відставанні, порушенні і своєрідності розвитку рухової сфери, просторової орієнтації, формуванні уявлень і понять, у способах предметно-практичної діяльності, в особливостях емоційно-вольової сфери, соціально-психологічної адаптації та інтеграції в суспільство.

Час настання зорового дефекту має істотне значення для психічного розвитку дитини. Чим раніше настала сліпота, тим більш помітні вторинні відхилення, психофізичні особливості і своєрідність психічного розвитку. Залежно від часу порушення функції зорового

аналізатора серед сліпих дітей виділяють сліпонароджених, рано осліплених, таких, що втратили зір після трьох років життя.

Психічний розвиток сліпонароджених має такі ж закономірності, як і у зрячих дітей, але відсутність візуального орієнтування позначається найбільш помітно на руховій сфері, на утриманні соціального досвіду. Своєрідним орієнтиром для сліпої дитини, як і для тієї, що нормально бачить в ранньому віці, є реакції на звукові подразники. Проте для незрячої дитини звук стає основним чинником орієнтування.

На відміну від сліпих, осліплі діти мають в розпорядженні деяку кількість збережених зорових уявлень, що сформувалися ще до втрати зору. Якщо не розвивати зорову пам'ять, що частково збереглася після втрати зору, відбувається поступове стирання зорових образів.

Сліпа дитина має всі можливості для високого рівня психофізичного розвитку та повноцінного пізнання навколишнього світу з опорою на збережені аналізатори. В умовах спеціального навчання формуються адекватні прийоми і способи використання слухового, шкірного, нюхового, вібраційного та інших аналізаторів, що представляють, сенсорну основу розвитку психічних процесів. Саме на цій основі розвиваються вищі форми пізнавальної діяльності, які є провідними в компенсаторній перебудові сприйняття.

Система компенсаторної перебудови на первинному етапі навчання створює умови для правильного відображення навколишнього світу в наочно дієвій формі, а з накопиченням соціального і побутового досвіду і в словесно-логічній формі за допомогою збережених аналізаторів в організмі сліпої дитини.

Компенсаторна перебудова багато в чому залежить від збереження зору. Навіть незначні залишки зору важливі для орієнтації і пізнавальної діяльності дітей з глибокими порушеннями зору. В процесі навчання педагогові, дорослому (батькам) слід виходити з того, що компенсація сліпоти починається у дитини з перших місяців його життя.

Компенсацію сліпоти слід розуміти як цілісне психічне утворення, систему сенсорних, моторних, інтелектуальних компонентів, що забезпечує дитині адекватне і активне відображення зовнішнього світу і створює можливість оволодіння різними формами діяльності в кожному віковому етапі. Процеси компенсації у сліпих

дітей найбільш ефективно протікають в поєднанні з корекційно-виховною роботою з виправленням наявних недоліків розвитку рухової сфери, мови, орієнтування в просторі та інше.

Корекція - часткове або повне виправлення недоліків психічного і фізичного розвитку у дітей з порушенням зору за допомогою спеціальної системи педагогічних прийомів і заходів.

Слабозорі діти мають деяку можливість при знайомстві з явищами, предметами, а також при просторовому орієнтуванні і при русі використовувати наявний у них зір. Зір залишається у них провідним аналізатором. Проте їх зорове сприйняття збережено частково і не є цілком повноцінним. Огляд навколишньої дійсності у них звужений, уповільнений і неточний, тому їх зорове сприйняття і враження обмежені, а представлення мають якісну своєрідність.

Слабкозорість впливає на формування психічних процесів і рухової сфери дитини. У слабозорих дітей до певної міри уповільнені процеси запам'ятовування, утруднені розумові операції. Характерною особливістю дітей при зоровій недостатності є зниження рухової активності, яка знаходиться в прямій залежності від ступеня порушення гостроти центрального зору. Глибоке порушення зору негативно позначається на формуванні точності, швидкості, координації рухів, на розвитку функцій рівноваги та орієнтації в просторі. Порушення зору обумовлює відхилення у розвитку почуття ритму, заснованого на зоровому, слуховому, тактильному, кінестезичному сприйнятті.

У дітей з порушеннями зору зберігаються загальні закономірності розвитку, властиві дітям, що нормально бачать. В той же час мають місце специфічні особливості формування психічних процесів.

Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку з порушенням зору.

Сприйняття

При порушенні зору відбувається скорочення і послаблення функцій зорового сприйняття у слабозорих і таких, що частково бачать, або повне припинення сприйняття у дітей з повною втратою зорових відчуттів.

У слабозорих дітей спостерігаються труднощі при пізнанні малюнків і предметів, сповільненість огляду, пропуск деталей зображення. Внаслідок неясного сприйняття окремих елементів і неточності уявлень нерідко формуються помилкові версії щодо зображеного на малюнку. Розглядання слабозорими дітьми малюнка по частинах ускладнює осмислення його змісту, порушує сприйняття просторових відносин між зображеними на ньому предметами. У дітей з порушенням зору відзначається зниження швидкості зорового сприйняття геометричних фігур, цифр, буквосполучень. Сповільненість, фрагментарність, нечіткість, спотворення сприйняття спостерігаються при оволодінні навичками читання і письма.

Найбільш значні порушення зорового сприйняття встановлені при гостроті зору 0,2 і нижче. Проте участь залишкового зору у формуванні зорового образу продовжує залишатися провідним у деяких видах діяльності і в орієнтуванні в просторі.

Серед слабозорих дошкільників виділяються діти з звуженим полем зору, що ускладнює їм сприйняття і упізнання предметів. Діти з вузьким полем зору обводять фігуру поглядом кілька разів, у них виникає зісковзування з контуру, часті зміни напрямку руху, повернення, збільшується тривалість фіксації.

У слабозорих дітей спостерігається також порушення рухових функцій ока: нестійкість фіксації погляду нерівномірність руху очей, ністагмодні рухи (тремтіння очей), порушення відстежующої функції, зміна амплітуди рухів очних яблук, деякі обмеження в повороті очей та інше. Недорозвинення або порушення функцій рухового апарату ока при неповноцінному зорі ускладнює сприйняття руху предметів, а також окомірних оцінок пропорцій, протяжності, відстаней.

У значної кількості слабозорих дітей спостерігаються порушення колірною зору. Наявність колірною зору відіграє велику роль в упізнанні предметів і зображень, дозволяє краще розрізнати деталі об'єктів і сприймати велику кількість інформативних ознак.

Слухове сприйняття відіграє важливу роль для сліпих та слабозорих дітей при орієнтації в просторі і русі. Сліпа дитина вчиться використовувати звукові ознаки предметів, голос батьків для орієнтування, впізнання і формування образів навколишнього світу. Тонке і точне диференціювання слухового сприйняття у сліпих дітей формується в молодшому дошкільному віці. У той же час

співвідносність звуків з предметністю сприйняття в ранньому віці ще низька проти сприйняття дітьми середнього і старшого дошкільного віку. Таким чином, слухове сприйняття у сліпих і слабозорих дітей є важливим засобом психічного розвитку, його необхідно оберігати і розвивати.

Слухові представлення у сліпих і слабозорих дітей формується так само, як і у дітей, що нормально бачать, на основі слухового сприйняття, відтворення і продуктивної уяви. Формування слухових представлень у сліпих і слабозорих дошкільнят має деяку своєрідність, обумовлену повним або частковим виключенням зору. При повному збереженні слухового аналізатора спрямованість при формуванні представлень повинна зосереджуватися на забезпеченні компенсації сліпоти і усуненні дефектів зору. Так, під час освоєння нових предметних дій і розвитку просторово і рухового орієнтування при опорі на слухове сприйняття можна сформувати різні представлення. Важливу роль в розвитку слухових представлень має процес оволодіння предметною діяльністю з опорою на мову, на прийнятий дитиною мотив діяльності.

Велике значення у сприйнятті і пізнанні навколишньої дійсності у сліпих і слабозорих дітей має дотик. Тактильне сприйняття забезпечує отримання комплексу різноманітних відчуттів (дотик, тиск, рух, тепло, холод, біль, фактура матеріалу і ін.) І допомагає визначати форму, розміри фігури, встановлювати пропорційні відносини.

В результаті спеціального навчання у сліпих дітей може досконало розвинутися дотикове сприйняття просторових ознак (форма, величина і ін.) І просторових відносин. Так, під впливом навчання вони легко диференціюють та пізнають предмети круглої або овальної форми, а також квадратної або прямокутної. Дещо важче вони диференціюють та пізнають предмети складної геометричної конфігурації (іграшки, предмети побуту та ін.). Значні складності для сприйняття представляють динамічні зміни у формі, розмірах, взаєминах частин об'єктів.

В умовах навчання дотикове сприйняття у сліпих дітей розвивається, стає більш тонким і розчленованим, що дозволяє їм при наближених оцінках величини і розмірів користуватися своєрідним дотиковим "окоміром".

Уявлення

У дітей з глибокими порушеннями зору відзначається зниження рівня узагальненості і чіткості, а також фрагментарність зорових уявлень. У процесі сприйняття слабозорі дошкільники нечітко диференціюють основні ознаки предметів, що може внести в образ помилкове уявлення. Помилковість формування уявлень є результатом фрагментарного, схематичного і недостатньо повного, адекватного відображення навколишнього світу.

Звуженість чуттєвої сфери пізнання у дітей з порушенням зору найтіснішим чином пов'язана з недостатньою диференціацією ними образів.

Схематизм, фрагментарність та інші неадекватні ознаки, відображені в уявленнях, долаються шляхом чіткої організації процесу сприйняття, розвитку спостережливості і навичок обстеження.

У слабозорих дошкільників з низькою гостротою зору спостерігаються труднощі формування та збереження уявлень про форму, величину, пропорції предметів і зображень. Темп формування уявлень при зоровому сприйнятті зображень уповільнений. Сформовані уявлення - неповні, недостатньо чіткі, розпливчасті, недиференційовані, а в деяких випадках помилкові і нестійкі. Відзначаються схематизм і вербалізм уявлень - словесний опис предметів і зображень без опори на наочні зразки.

У процесі сприйняття предметів на основі дотику і відчуття дотику у сліпих і слабозорих дітей формуються уявлення про форму, обсяг, розмір та якість предметів. У дошкільному віці у дітей з порушеннями зору затримується розвиток дій з предметами, наприклад шнурування черевик, користування ложкою, ножицями, олівцем і т. д. Дотикове наслідування дітей дорослим при дії з предметами відтворює образність предметного світу у сліпих дітей, а також збагачує їх досвід для самостійного навчання предметним діям. Розвиток дотику і формування побутових навичок розширюють сферу дій сліпої і слабозорої дитини, сприяють накопиченню конкретних уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності.

При формуванні уявлень важливо враховувати різні види шкірної чутливості: тактильну і температурну, больову і вібраційну. Використання всіх видів шкірної чутливості розширює і збагачує обсяг уявлень, їх образність. Знайомство дітей з цими видами шкірної чутливості і формування на їх основі уявлень має не тільки пізнавальне значення, але й важливе значення для збереження здоров'я дітей.

У сліпих та слабозорих дітей, так само як і у дітей, що нормально бачать, смакові уявлення виникають при впливі їжі на різні чутливі рецептори смакового аналізатора. Смакові уявлення формуються на основі смакового сприйняття, контрасту і послідовного образу. Смакові уявлення схильні до індивідуальних коливань. При формуванні смакових уявлень діти повинні знати про існування чотирьох видів смакових речовин (гірких, кислих, солодких і солоних).

Нюхові уявлення у дітей з порушенням зору відіграють важливу роль в їх життєдіяльності. Вони краще диференціюють запахи, точніше локалізують їх джерела і визначають напрямок, що має важливе компенсаторне значення. Однак нюх необхідно весь час розвивати за участю і допомогою дорослих (батьків, вихователів). Розвиток нюху сліпих дітей має бути спрямоване на пізнання предметних якостей навколишнього середовища, на орієнтування і сигнальне впізнавання шкідливих природних факторів. Кожна дитина повинна мати чіткі уявлення про основні запахи навколишнього світу.

У процесі навчання і виховання у дітей відбувається формування, уточнення, розширення обсягу і збагачення уявлень про предмети та явища дійсності. Завдяки навчанню на основі сприйняття формуються більш адекватні уявлення, розширюється і накопичується чуттєвий досвід, удосконалюються навички поведінки і активізується мислення.

Увага

Важливу роль в дошкільному віці відіграє мимовільна увага, оскільки у дітей цього віку слабо розвинена здатність до довільної уваги. Як у тих, що нормально бачать, так і у дітей з порушенням зору мимовільну увагу викликають подразники, що відповідають значимим потребам. Вона виникає від свідомих намірів дитини і без його

вольових зусиль. Сліпі діти в дошкільному віці користуються мимовільною увагою з опорою лише на слухове і дотикове сприйняття. Слабозорі і такі, що частково бачать користуються мимовільною увагою з опорою також і на залишковий зір.

Починаючи з дошкільного віку, необхідно виховувати вольову (довільну) увагу. Довільна увага виникає в діяльності, яка визначається метою, завданням і певною програмою дій. Функції довільної уваги пов'язані з метою діяльності, при здійсненні якої потрібно зусилля волі. Вольові зусилля для організації уваги проявляються у будь-якій діяльності, наприклад при конструюванні за зразком, в грі і учбовій діяльності.

Увага характеризується низкою властивостей (об'єм, зосередженість, стійкість, переключення), прояв і розвиток яких у сліпих і слабозорих дітей мають деякі особливості. Наприклад, утруднення в сфері сприйняття негативно позначаються на обсязі, переключенні і стійкості уваги. Однак у дітей з порушенням зору увага компенсується завдяки широким можливостям інших аналізаторів.

При порушеннях зору головною умовою розвитку уваги є активна участь дітей у різних видах діяльності (ігрової, трудової, навчальної та інше). Саме в діяльності сліпі і слабозрячі діти формують адекватне відображення навколишнього світу, довільно або мимоволі зосереджуючи і направляючи увагу на усвідомлення об'єкта дійсності і формування своєї свідомості.

Пам'ять

Сліпі та слабозорі діти відчувають певні труднощі при здійсненні основних процесів пам'яті, хоча розвиток їх пам'яті відбувається за загальними з нормою закономірностями.

У дітей з порушенням зору так само, як і у тих, що нормально бачать спочатку переважає наочно-образний вид пам'яті, який формується на основі сенсорного виховання. При переважанні наочно-образного виду пам'яті діти запам'ятовують будь-який матеріал за допомогою конкретних образів, предметів і явищ. Пізніше відбувається формування словесно-логічного виду пам'яті. Словесно-логічний вид пам'яті ґрунтується на використанні словесних позначень, логічних зв'язків, що встановлюються за допомогою

словесно сформульованих понять. У формуванні обох видів пам'яті бере участь рухова пам'ять. Вона служить основою для формування різних практичних і трудових навичок (ходьби, мови та інше).

Пам'ять сліпих та слабозорих дітей характеризується меншою продуктивністю порівняно з нормою, зниженням запам'ятовування наочного матеріалу. Ці особливості пам'яті сліпих і слабозорих обумовлені браком наочно-дієвого досвіду, недостатньо повнотою, чіткістю і стійкістю, низьким рівнем узагальненості уявлень, пов'язаних зі слабкою диференціюванням істотних і другорядних ознак предметів і явищ навколишнього світу.

У процесі спеціально організованого навчання ефективність запам'ятовування у дітей з порушенням зору підвищується. Сприятливою умовою розвитку пам'яті є різноманітність навчального матеріалу і всебічне гармонійне сенсорне виховання дітей. При цьому повинні враховуватися індивідуальні відмінності в пам'яті дітей з порушенням зору.

Індивідуальні відмінності, що мають значення для розвитку пам'яті, виражаються в швидкості, точності, міцності запам'ятовування і готовності до відтворення. Індивідуальні відмінності у дітей пов'язані з типом вищої нервової діяльності, станом здоров'я, характером виконуваної діяльності (ігрової, навчальної, трудової і т. п.), наявністю інтересу.

Мислення

У сліпих та слабозорих дітей розвиток усіх видів мислення проходить ті самі етапи, що і у зрячих дітей. Розвиток словесно-логічного мислення здійснюється на основі наочно-дієвого і наочно-образного мислення.

Мислення дітей з порушенням зору досягає високого рівня. Однак у дітей з дефектами зору і, особливо у сліпих, через звуження чуттєвого досвіду є інше співвідношення між конкретним і абстрактним мисленням, що обумовлено обмеженими можливостями порівняння ознак сприймання предметів, труднощами їх практичного аналізу і синтезу. Маловідомі предмети часто зіставляються і узагальнюються за випадковими ознаками, що проявляється в вербалізмі знань.

У дітей з порушеннями зору відзначаються труднощі встановлення смислових зв'язків між об'єктами, зображеними на картинці, утруднення при класифікації предметів. Для сліпих і слабозорих дітей характерно недостатній розвиток наочно-образного і наочно-дієвого рівнів розумової діяльності, що визначає своєрідність розвитку конкретно-понятійного мислення. Звуження сфери чуттєвого пізнання у сліпих відбивається на формуванні понять і оперуванні ними. У дітей накопичується певний запас слів, формально правильних знань, які не наповнені конкретним предметним змістом. Причини цього - порушення зорового сприйняття і обмежений наочно-дієвий досвід.

При правильно організованому навчанні розумова діяльність сліпих та слабозорих дітей вдосконалюється при постійній взаємодії сенсорних (чуттєвих) і логічних компонентів. Мислення збагачується за рахунок чуттєвих образів і сприяє подальшому формуванню логічних розумових операцій.

Уява

Порушення зору в певній мірі обмежують можливості розвитку уяви. У дітей з глибокими порушеннями зору є звуження чуттєвого пізнання, що може істотно впливати на реконструкцію образів уяви. Однак завдяки компенсаторним механізмам і відновленню сенсорного розвитку, логічному (понятійному) мисленню, а також активному функціонуванню інших психічних процесів (представлень і пам'яті) уява у сліпих і слабозорих дітей може досягати значних результатів.

Уява відіграє важливу й істотну роль у процесах компенсації зору і становлення особистості дитини. При обмеженому сенсорному розвитку у дітей з порушеннями зору уява заміщує сприйняття і чуттєве пізнання. За допомогою відтворення уяви, за участю збережених аналізаторів і словесних описів сліпі діти формують і створюють образи об'єктів, які не були доступні їм у безпосередньому відчутті або сприйнятті.

Мова

Своєрідність розвитку мови у дітей з порушенням зору може проявлятися у відставанні формування мовних навичок, в накопиченні мовних засобів і виразних рухів. Причинами звуження сфери

спілкування у дітей з глибокими порушеннями зору є: обмеження можливостей наслідувальної діяльності, звуження пізнавального процесу, зменшення можливостей розвитку рухової сфери, середовищні умови виховання і спілкування.

У дітей з глибокими порушеннями зору обмежені візуальні можливості контролю за мовними та немовними засобами спілкування. У багатьох дітей з порушенням зору є різні порушення звуковимови, затримується розвиток фонематичного слуху. Специфічним мовним порушенням у сліпих і слабозорих дітей є несформованість лексико-граматичного ладу, зв'язного мовлення, обумовлені прогалинами в чуттєвому сприйнятті навколишнього світу.

При обмеженості чуттєвого пізнання, збіднення уявлень у сліпих і слабозорих дітей виникає формалізм словесних позначень і вербалізм мови, і т. п. Невідповідність між великим запасом слів і недостатнім запасом образів предметів. У дітей з порушенням зору спостерігаються труднощі у встановленні предметного співвідношення слова і образу, розуміння конкретного значення слів, правильному використанні їх у мовній практиці.

Мова є важливим компенсаторним фактором, що стимулює розвиток сліпих і слабозорих дітей. Слово коригує ознаки і властивості предметів, сприяє засвоєнню знань і розширенню кругозору дітей. Компенсаторна функція мови сприяє розширенню соціальних контактів сліпих і слабозорих, формуванню у них соціально значущих якостей особистості.

Враховуючи особливості мовного розвитку сліпих та слабозорих дітей, корекційна робота повинна бути спрямована на вдосконалення фонетико-фонематичної сторони мови, розвиток співвіднесення слова з образом предмета, а також формування граматичного ладу і зв'язного мовлення.

Емоційно-вольова сфера

У сліпих та слабозорих дітей відзначається своєрідність емоційно-вольової сфери. В одних випадках своєрідність характеру і поведінки проявляється в невпевненості, пасивності, схильності до самоізоляції, в інших - підвищеній збудливості, дратівливості, що переходить в агресивність.

Для дітей з порушеннями зору важливе значення має виховання волі, уміння свідомо керувати своїм настроєм і поведінкою. Вольова поведінка дітей з глибокими порушеннями зору вимагає виховання моральних якостей і цілеспрямованих дій з подоланням труднощів, обумовлених сліпотою та слабкозорістю.

Особливості соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з порушеннями зору

Проблеми формування особистості є дитини, що має зорову патологію, невіддільні від питань соціальної та соціально-психологічної адаптації в суспільстві. Зорові порушення, що мають різну етіологію і різні прояви, негативно позначаються на розвитку психіки дитини.

А. А. Крогіус, розглядаючи вплив сліпоти на психологічний розвиток, писав: «Вона кладе глибокий відбиток на всю особистість. Але також, як одне враження може викликати найрізноманітніші реакції так і сліпота може привести до найрізноманітніших проявів і до утворення найрізноманітніших особливостей. Дуже багато що в цьому відношенні залежить від соціальних умов, від впливу спадковості, від власних зусиль, від роботи над самим собою».

Тіфлоспсихологією відзначається той факт, що дефекти зору можуть призводити до розвитку негативних рис характеру. Однак при правильній організації виховання і навчання сліпої і слабозорої дитини формуються позитивні властивості особистості, мотивації спілкування та навчання виявляється практично незалежним від стану зорового аналізатора.

Дефект зору ускладнює взаємодію дітей з довкіллям, змінює соціальну позицію, провокує у сліпих і слабозорих виникнення своєрідних соціальних установ і орієнтирів.

Порушення чи обмеження соціальних контактів тягне за собою цілий ряд ускладнень у формуванні особистості у сліпонароджених і тих, що рано втратили зір. У зрілому віці при втраті зору можуть з'являтися негативні характерологічні особливості, пов'язані з переживаннями з приводу хвороби і втрати самостійності, утруднень в зміні виду діяльності, побутових незручностей та інше.

У дітей втрата зору призводить до стримування у формуванні активних позицій, зниженню рівня самостійності, появі замкнутості, некомунікабельності. При надмірному піклуванні з боку дорослих спостерігається зниження прагнень дитини до самовияву в елементарних формах самообслуговування, в подальшому ускладнені формування особистості.

Недостатність інформації про навколишній світ знижує пізнавальний інтерес, через що відбувається порушення і в емоційно-поведінковому відношенні дітей до різних сфер діяльності. Недолік соціального досвіду, спотворене ставлення з боку оточуючих людей сприяють появі у дітей з порушенням зору негативних рис характеру: егоїзму, зниженню уваги до оточуючих, нерішучості, впертості, зниженню допитливості.

Зменшення контактів з оточуючими призводить до замкнутості, некомунікабельності, зануренню дитини у свій внутрішній світ. Іноді у сліпих або слабозорих дітей розвиваються звички - погойдування, натискання на очі, клацання пальцями. Ці звички можуть не лише дратувати оточуючих, але й засмучувати, навіть серйозно турбувати. Подібні негативні прояви можуть супроводжувати поведінку незрячих в дорослому стані, якщо вчасно не буде надана відповідна корекційна допомога. Найчастіше зазначені своєрідності особистості дітей із зоровими дефектами обумовлені двома причинами: недоліками чуттєвого досвіду, труднощами орієнтування в навколишньому просторі (боязнь нового), відсутністю відповідних умов виховання, обмеження в діяльності, негативні спроби налагодити контакти зі зрячими.

У формуванні основних властивостей особистості відіграють важливу роль соціальні фактори, ефективність яких залежить від їх адекватності, ступеня та часу виникнення дефекту. Створення відповідних умов і змісту виховання, і навчання, залучення дитини в життєві ситуації на основі формування у нього соціально-адаптивних, корекційно-компенсаторних способів орієнтації, призводить до стабілізації формування різних видів діяльності. У цьому випадку рівень сформованості особистості визначається характером соціальних впливів, в першу чергу, всього виховання і навчання, а не наявністю або відсутністю зорової патології. Іншими словами - порушення зорових функцій не є непереборною перешкодою для

формування всебічно розвиненої особистості. І все ж необхідно пам'ятати, що відсутність зору або глибоке його порушення суттєво змінюють життя дітей, ускладнюють їх взаємодію з навколишньою дійсністю, знижують їх життєву позицію і активність.

Зниження пізнавальної активності особливо яскраво проявляється в дошкільному віці, головним чином у зниженні орієнтовно-пошукової діяльності. Це зниження пізнавальної еготенції викликано недостатньою стимуляцією ззовні. Одним з факторів зниження активності сліпих та слабозорих є негативні емоційні стани через фрустрацію (випадання з дійсності, відрив від неї, якій обумовлений неадекватною самооцінкою і труднощами виконання різних соціальних функцій).

Не менш серйозною перешкодою для самовияву спостерігається у сліпих і слабозорих в спілкуванні з оточуючими людьми. Зорові дефекти в залежності від глибини і часу їх прояви можуть перешкоджати формуванню та розвитку активної життєвої позиції, прагненню і досягненню результатів у діяльності. Спочатку, в дошкільному та молодшому шкільному віці міжособистісні відносини між сліпими і слабозорими в соціумі складаються важко і залежать частіше від стану зорового орієнтування. При цьому сліпі опиняються в найбільш несприятливому становищі. Вони мають меншу можливість вибору контактів, знаходяться в положенні ізолюваності, меншою мобільності та комунікативності. Це положення більшою мірою може змінити дорослий (вихователь або тифлопедагог), який створює умови для спілкування дітей.

Хворобливість реакцій особистості при виникненні труднощів контакту, практичного виконання дій, веде до підвищеної драгівливості, неадекватності реакцій, деякій байдужості до оточення, інертності і пасивності. Всі ці негативні прояви можуть бути зняті в умовах своєчасної та відповідної корекційно-компенсаторної допомоги дітям з патологією зору.

Театралізовані ігри як спосіб успішної соціалізації старших дошкільників з порушенням зору

Дошкільний вік, за визнанням психологів і педагогів, є періодом найбільш стрімкого психічного і фізичного розвитку дитини. У силу цього дошкільне дитинство виступає в якості основи успішної соціалізації дитини, одним із засобів якої є гра - провідний вид діяльності на даному віковому етапі. За даними досліджень Н. Короткової, Н. Михайленко, основна функція гри полягає в тому, що вона є засобом соціалізації дитини. Саме через неї відбувається залучення дітей на різних етапах дитинства до культури суспільства, історично накопиченому досвіду діяльності, оволодіння специфічними людськими формами поведінки, способами дії з предметами. Це забезпечується заміщаючим характером гри, яка, зберігаючи сенс і зміст самих різних форм людської діяльності, робить їх доступними для дітей за рахунок відсутності обов'язковості вимог, притаманних «справжньої» діяльності. У роботах дослідників (Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, А. В. Усовой та ін.) Відзначається, що в грі відбувається усвідомлення дитиною різного роду відносин між людьми, усвідомлення самого себе і свого місця у світі, розширення кола мотивів і уявлень.

Театралізовані ігри, як один із потужних засобів, дуже широко використовуються з метою розвитку соціальної адаптації та психокорекції у роботі з дошкільниками, що мають вади зору. Ігри-драматизації є одним із різновидів театралізованих ігор і ґрунтуються на власних діях виконавця, виконання ним певної ролі. Діти в цьому випадку грають самі, переважно використовуючи доступні засоби виразності - інтонацію, міміку, пантоміміку. Беручи участь в іграх-драматизаціях, дитина ніби перевтілюється, живе життям персонажа. Це найбільш складне завдання, адже воно не спирається на жодний предметний зразок. Атрибут — характерну ознаку персонажа (маску, костюм тощо) - дитина одягає на себе, створити ж образ вона повинна сама за допомогою інтонації, міміки, жестів, рухів.

Театралізовані ігри як різновид сюжетно-рольових ігор зберігають їх типові ознаки: зміст, творчий задум, роль, сюжет, рольові й організаційні дії та стосунки. Джерелом змістовності всіх цих компонентів служить навколишній світ. Він же є опорою для

творчості педагога і дітей. Кожна тема може бути розіграна в кількох варіантах. Проте, на відміну від сюжетно-рольових, театралізовані ігри розвиваються за заздалегідь підготовленим сценарієм, в основі якого - зміст вірша, казки, оповідання. Готовий сюжет ніби веде за собою, розгортаючи гру.

Ігри-драматизації потребують режисурування і проголошення реплік. Тут необхідні й виразні інтонації, типові для певного образу, які характеризують його вчинки та поведінку, і відповідна міміка, яка доповнює відтінки голосу.

Зображення поведінки героїв у гри-драматизації ускладнюється, пантоміма стає провідним зображувальним засобом. Образ народжується з дій персонажів, їх міміки, інтонації та змісту реплік. Усе це дає простір для творчого перетворення знайомого сюжету.

Тематика і зміст театралізованих ігор мають моральне спрямування, яке міститься в кожному фольклорному чи літературному творі та повинне відобразитись в імпровізованих постановках. Це дружба, чуйність, доброта, чесність, сміливість. Улюблений герой стає зразком для наслідування. Дитина починає ототожнювати себе з цікавим для неї образом. Здатність до такої ідентифікації і дає можливість через образи театралізованої гри непомітно впливати на дітей. Із задоволенням перевтілюючись в улюблений образ, учень добровільно приймає і привласнює притаманні йому риси. Самостійне розігрування ролі дає дитині змогу набувати досвіду моральної поведінки, вчитися діяти згідно з моральними нормами.

Великий і різнобічний вплив театралізованих ігор на особистість дитини дає можливість використовувати їх як впливовий, але ненав'язливий педагогічний засіб, оскільки сама дитина відчуває при цьому задоволення, радість. Виховні можливості театралізованих ігор посилюються ще й тим, що їх тематика практично необмежена і може задовольнити різнобічні інтереси дітей.

Різноманітність тематики, багатство зображальних засобів, емоційність театралізованих ігор дають можливість використовувати їх із метою всебічного виховання особистості.

Проаналізувавши корекційний потенціал ігор-драматизацій, а також урахувуючи їх цікавість і змістовно- діяльнісну привабливість для дітей старшого дошкільного віку, ми вважаємо, що цей засіб

необхідно активно застосовувати в корекційній роботі з дошкільниками, що мають вади зору.

Театралізована діяльність спрямована на вирішення певних завдань:

- подолання емоційної та соціальної депривації;
- розвиток творчості, емоційних проявів, розкріпачення дитини, подолання скутості та сором'язливості;
- розвиток комунікативних навичок (вербальних і невербальних: міміка, жести) та способів соціальної взаємодії;
- розвиток загальної моторики та пластики рухів.

Для вирішення цих завдань, перш за все, необхідна правильна організація театралізованих ігор. Основні вимоги до ігор-драматизацій наступні:

- змістовність і різноманітність тематики;
- максимальна активність дітей на всіх етапах підготовки та проведення ігор;
- співробітництво дітей один з одним і з дорослими на всіх етапах організації театралізованих ігор.

Рекомендації щодо організації театралізованої діяльності дітей з вадами зору

Організація ігор-драматизацій завжди передбачає проведення попереднього підготовчого етапу. Першочерговим завданням цього етапу є добір матеріалу для подальшого інсценування. При цьому краще керуватися індивідуальними вподобаннями дітей, а також наявністю реальних можливостей для їх відтворення (технічні засоби, кількість дійових осіб, складність сюжету тощо). Основна проблема, з якою зазвичай можна зіткнулись у процесі драматизації відібраного матеріалу, полягає у невідповідності рівня їх художньої складності реальним можливостям дітей.

Спираючись на багаторічний досвід хочемо зауважити, що доцільним є створення власних сценаріїв. це дає можливість написати текст з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини (стан мови, емоційний стан, темперамент, рухову активність і т. д.). Якщa дитина не відчуває складнощів у виконанні ролі- вона із

задоволенням бере участь у театралізованих дійствах і в подальшому їй можна доручити більш складні ролі.

Обираючи для інсценування казку або літературний твір слід враховувати інтереси дітей, звертати увагу на те, щоб обраний твір ніс не лише розважальну функцію, а й пізнавальну. Отже, ми вважаємо, що краще розпочинати драматизації з менш складних казок, які діти зможуть повністю відтворити протягом одного заняття (наприклад, “Колосок”, “Теремок”, “Три поросятка”, ”Лисичка-Сестричка і Вовчик-Братик”, “Червона Шапочка”, тощо), поступово переходячи до більш складних казок.

Наступним важливим кроком підготовчого етапу є формування у дітей із вадами зору творчих уявлень про характери персонажів та особливості їх сюжетних взаємодій. Спочатку це відбувається у процесі прослуховування казки, прочитаної з відповідною інтонацією, за ролями. Після цього в ході двостороннього діалогу, необхідно з’ясувати міру відповідності уявлень дітей реальним характеристикам подій, персонажів, їх вчинків. Визначити, яка інтонація, які рухи будуть більш характерними для того чи іншого персонажа, як це можна практично відтворити. Наприклад: ведмідь - грубий голос, розгонисті, незграбні рухи; лисичка - лагідний, тоненький голос, м’які, плавні рухи тощо.

Головне в цьому процесі уникнути цілеспрямованого навчання дитини, як відтворювати образ персонажа. Важливо шляхом відповідних запитань підвести кожну дитину до самостійного розуміння й усвідомлення того, як рухається чи говорить той чи інший персонаж, яка загальна манера його поведінки Крім аналізу характерів персонажів, також потрібно обговорювати з дітьми їх вчинки, мотиви та наслідки їх позитивних і негативних дій.

Персонажів для проведення ігор краще розподіляти, виходячи з бажання дітей, а також індивідуальних особливостей і типологічних характеристик дитини. Якщо комусь із дітей не вистачило ролей діючих осіб казки, то вони можуть виконувати ролі глядачів, а наступного разу поміняються місцями. За наявності кількох претендентів на одну роль, її можна виконувати по черзі.

Оскільки зазвичай позитивні якості заохочуються а негативні засуджуються то діти в більшості хочуть наслідувати добрих, чесних персонажів. Однак, чимало сюжетів відтворюють боротьбу,

протистояння добра і зла за рахунок емоційної характеристики позитивних і негативних персонажів. Діти в цьому віці, поряд із позитивними героями, можуть наслідувати і негативних, що трапляється досить часто. До того ж не завжди знаходяться бажуючі вдавати непривабливого персонажа, деякі діти відразу ж відмовляються від такої ролі. Тому здебільшого негативні ролі краще виконувати педагогу.

Ще одна проблема, пов'язана з негативним героєм - наслідки його вчинків. І хоча вчинки негативних персонажів повинні засуджуватись і відповідним чином каратись, у випадку трагічної кінцівки театралізації краще вдатись до прийому її творчої заміни на позитивну. Негативних героїв можна перевиховати за активної участі дітей, показати, як вони можуть стати кращими та робити добрі справи.

Не менш важливою за розподіл ролей є підготовка відповідних атрибутів і декорацій для майбутньої драматизації. Активна участь дітей у цьому процесі сприяє розвитку їх смаків, почуття прекрасного. На думку Л.В. Артемової, естетичний вплив театралізованих ігор може бути і більш глибоким: захоплення прекрасним і відвернення від негативного викликають морально-естетичні переживання, які, у свою чергу, створюють відповідний настрій, емоційний підйом і підвищують життєвий тонус дітей. У цьому значенні театралізовані ігри прирівнюються до рухливих ігор, оскільки діти є не стільки глядачами, скільки активними учасниками

Як атрибути в ході ігор можна використовувати визначальні ознаки персонажів: маски різних звірів, основні елементи костюмів.

Створюючи декорації, які б підкреслювали місце дії та створювали відповідну обстановку, керуючись асоціаціями дітей, можна залучати різні побутові предмети, обладнання залу, в якому проводиться заняття. Крім того, для уникнення плутанини під час відтворення казки задалегідь необхідно визначити розташування місця основних подій - замок принцеси, будиночок бабусі, темний ліс тощо, що також сприятиме кращій орієнтації та взаємодії персонажів по ходу сюжету гри.

Після закінчення підготовчого етапу, безпосередньо в ході ігор-драматизацій кожна дитина відтворює репліки, рухи, емоційні переживання і поведінку призначеного їй персонажа. І хоча вона має

керуватись сюжетною лінією обраної казки, проте допускаються різні варіації та імпровізації, що сприятиме розвитку фантазії, винахідливості дітей.

Кожний образ, створений дитиною, завжди неповторний. У ньому характерні риси персонажа зливаються з особливостями дитини, з його манерою триматися, виражати себе. Розвитку творчої активності також сприяє відповідне музичне оформлення і використання дітьми підручних "самобутніх інструментів" - різноманітних брязкалець, бубонів, дзвоників тощо.

Для подолання надмірної скутості, сором'язливості дітей, що особливо помітно у ході перших драматизацій, на заняттях необхідно створити атмосферу емоційного комфорту, дружби, взаємодопомоги та поваги один до одного. Заняття краще проводити невеличкими групами (5-6 дітей) з постійним складом учасників. Крім того, розкріпаченню і творчій реалізації дошкільників сприятиме активна участь педагога у драматизаціях не тільки як керівника, суфлера, а й як активного учасника ігрових дій.

Згодом найкращі драматизації можна продемонструвати на різноманітних святах: ("8 березня", "Масляна", "Свято осені" "випуск до школи, тощо).

Література

1. Выготский Л.С. К психологии и педагогике детской дефективности. — В кн.: Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии, под ред. И. И. Ильасова, В. Я. Ляудис — М.: Изд-во МГУ, 1980.
2. Денискина В.З. Формирование неречевых средств общения у детей с нарушениями зрения. — В. Пыш-ма, 1997. — 23 с.
3. Солнцева Л.И. Введение в тифлопсихологию раннего, дошкольного и школьного возраста. — М.: Полиграф сервис, 1997. — 123 с.
4. Солнцева Л. И. Творческие игры слепых дошкольников. — В кн.: Воспитание и обучение слепого дошкольника. — М.: Просвещение, 1967.
5. Аматыева Е.П. Обучение старших дошкольников выразительности речи. Наука і освіта. - 1997. - № 1.
6. Аматыева Е.П. Особенности формирования экспрессии речи у детей старшего дошкольного возраста. Наука і освіта. - 1998. - № 4-5.
7. Артемова Л.В. Театрализованные игры дошкольников. - М. : Просвещение, 1991.
8. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. Обдарована дитина. № 2. 1998. – С. 2–6.

Зміст

Вступ	3
Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку з порушенням зору.	5
Особливості соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку з порушеннями зору.	14
Театралізовані ігри як спосіб успішної соціалізації старших дошкільників з порушенням зору.	17
Рекомендації щодо організації театралізованої діяльності дітей з вадами зору.	19
Література.	23

